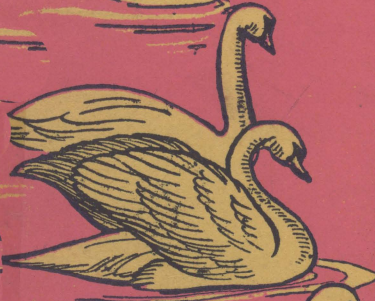
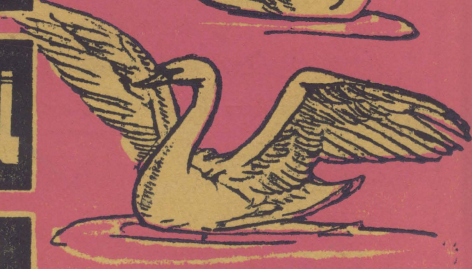

વિદ્યાશ્રી

પ્રાયશ્ચિત્તમાળા

સંપાદક : જયભિખુ

શ્રેણી આઠમી

૧૬-૧૫૬

જગન્નાથપુરી

: લેખક :

માધવરાવ ભા. કર્ણિક

ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય
ગાંધીરસ્તો:અમદાવાદ

વિદ્યાર્થીવાચનમાળા

સંપાદક : શ્રી. જયભિખુ

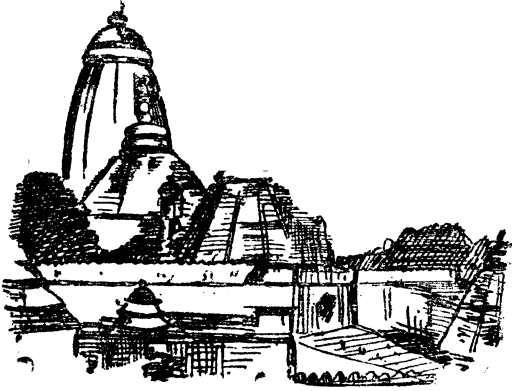
[પુસ્તકાલેખના સર્વ હક પ્રકાશકને સ્વાધીન]

પોસ્ટેજ આઠ આના ને રજિસ્ટ્રેશન આઠ આના વધુ

∴ દશ શ્રેણીના એક સાથે ૪૦-૦-૦ ∴ પાકાં પૂઠાનાં રૂ. ૫૦-૦-૦ ∴

શ્રેણી પહેલી	શ્રેણી બીજી	શ્રેણી ત્રીજી
૧ શ્રીરામ	૨૧ આઘકવિ વાલ્મીકિ	૪૧ મહામુનિ વશિષ્ઠ
૨ શ્રીકૃષ્ણ	૨૨ મુનિરાજ અગસ્ત્ય	૪૨ મદાલસા
૩ ભગવાન બુદ્ધ	૨૩ શકુન્તલા	૪૩ રાજકુમાર ધ્રુવ
૪ ભગવાન મહાવીર	૨૪ દાનેશ્વરી કણ્	૪૪ સતી સાવિત્રી
૫ વીર હનુમાન	૨૫ મહારથી અર્જુન	૪૫ દ્રૌપદી
૬ ભડવીર બીષ્મ	૨૬ વીર અભિમન્યુ	૪૬ વીર વિક્રમ
૭ સતી દમયંતી	૨૭ સત્યવાદી હરિશ્ચંદ્ર	૪૭ રાજા ભોજ
૮ કચ-દેવયાની	૨૮ ભક્ત પ્રહ્લાદ	૪૮ કવિ કાલિદાસ
૯ સમ્રાટ અશોક	૨૯ પિતૃભક્ત શ્રવણ	૪૯ વીર દુર્ગાદાસ
૧૦ ચક્રવર્તી ચંદ્રગુપ્ત	૩૦ એલેયો	૫૦ મહારાણા પ્રતાપ
૧૧ રાજા ભતૃહરિ	૩૧ મહાત્મા તુલસીદાસજી	૫૧ સિકીમનો સપૂત
૧૨ સંત તુકારામ	૩૨ ગોપીચંદ	૫૨ દાનવીર જગદુ
૧૩ ભક્ત સુરદાસ	૩૩ સતી પદ્મિની	૫૩ સિદ્ધરાજ જયસિંહ
૧૪ નરસિંહ મહેતા	૩૪ સ્વામી રામકૃષ્ણ	૫૪ જગતશેઠ
૧૫ મીરાંબાઈ	૩૫ સ્વામી વિવેકાનંદ	૫૫ પંડિત મોતીલાલજી
૧૬ સ્વામી સહજાનંદ	૩૬ સ્વામી રામતીર્થ	૫૬ જગદીશચંદ્ર બોઝ
૧૭ શ્રી દયાનંદ સરસ્વતી	૩૭ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર	૫૭ શ્રી અરવિંદ ઘોષ
૧૮ લોકમાન્ય ટિળક	૩૮ પંડિત મદનમોહન	૫૮ વીર વિક્તલભાઈ
૧૯ મહાત્મા ગાંધી	૩૯ સરદાર વલ્લભભાઈ	૫૯ પ્રો. ઘોડા કેશવ કવે
૨૦ રવીન્દ્રનાથ ટાગોર	૪૦ શ્રીમતી સરોજિની	૬૦ શ્રી એની બેસન્ટ
	નાયડુ	

વિદ્યાર્થીવાચનમાળા : શ્રેણી આઠમી : ૧૯-૧૫૯

શ્રી. જગન્નાથપુરી

લેખક : શ્રી. માધવરાવ ભા. કર્જિક

ભારતવર્ષની એકતાના હેતુથી હિંદુ ધર્મના આચાર્યોએ ચાર ધામની યોજના કરેલી છે. આ ચાર ધામ ભારતવર્ષની ચાર દિશામાં આવેલાં છે. ઉત્તર દિશામાં હિમગિરીની ગોદમાં બદ્રિ-કેદારનાથનું ધામ આવેલું છે, દક્ષિણ દિશામાં સાગરતટે રામેશ્વરનું અદ્ભુત ધામ છે, જ્યારે પશ્ચિમ સાગરતટે દ્વારકા અને

પૂર્વ સાગરતટે જગન્નાથપુરીનાં ધામ આવેલાં છે.

જગન્નાથપુરીનું ધામ ઘણું જ પ્રાચીન છે. જગન્નાથપુરી એ ભારતવર્ષની સાત પવિત્ર પુરીઓમાંની એક છે. પ્રારંભમાં આ ધામના ઇતિહાસ પર એક દૃષ્ટિપાત કરી લઈએ.

[૨]

ઇતિહાસકારોને એવા પુરાવા મળ્યા છે, કે છેક પ્રાચીન ઋગ્વેદ કાળમાં વિશ્ણુભક્ત આર્યોનું એક ટોળું ઉત્કલ પ્રાંતમાં આવ્યું હતું અને અહીં તેમણે એક મંદિર બાંધી, ત્યાં યજ્ઞવેદી સ્થાપી હતી. જગન્નાથપુરીનું એ સૌથી પહેલું પવિત્ર સ્થળ હતું.

તે પછી ઈ. સ. પૂર્વે ત્રણ હજાર વર્ષ ઉપર એટલે આજથી પાંચ હજાર વર્ષ ઉપર પાંડવો અહીં આવ્યા હતા અને તેમણે પણ એ પવિત્ર વેદીનાં દર્શન કર્યાં હતાં.

જે વખતે આર્યો પંજાબ પ્રાંત છોડી આરિસામાં આવ્યા, અને અહીં મંદિર બાંધ્યું; તે વખતે અહીં શવર નામની જંગલી જાતિનું રાજ્ય હતું. આ જાતિને આર્યો અસ્પૃશ્ય ગણતા હતા. પણ એમ જણાય છે

કે શવરો સુધરેલા હતા અને તેમનું રાજ્ય બળવાન હતું. વરસો વીતી જવા સાથે આપણા દેશમાં ધર્મના અનેક કલહો ઉત્પન્ન થયા હતા. આ કલહોને અંતે હિંદુધર્મની પડતી દશા આવી અને બૌદ્ધ ધર્મ કે જે આર્ય ધર્મની જ એક શાખા હતી, તેનું બળ વધ્યું. આ કાળમાં જગન્નાથપુરીનું મહત્ત્વ ઘટી ગયું.

થોડા કાળ પછી બૌદ્ધ ધર્મમાં અને તેમના ધર્મ-ગુરુઓમાં પણ ક્ષતિ દાખલ થઈ. તેને પરિણામે એ ધર્મનો આપણા દેશમાંથી નાશ થયો. એ અરસામાં જગન્નાથજીના મંદિરનું મહત્ત્વ ઘટી ગયું હતું, છતાં તેના શવર પૂજારીઓ મંદિરનું કાર્ય જેવી તેવી હાલત-માં ચલાવી રહ્યા હતા. તે પછી પુરીના બ્રાહ્મણોએ ફરીથી હિંદુ વૈદિક ધર્મનો અહીં પુનરુદ્ધાર કર્યો અને બ્રાહ્મણોની સત્તા ફરી સ્થપાઈ. આ બ્રાહ્મણોએ શવરોને અસ્પૃશ્ય ગણીને તેમને તિરસ્કાર્યા નહિ, પણ તેમને સુધાર્યા, ઉપવીત પહેરાવી તેમને બ્રાહ્મણત્વના સંસ્કાર આપ્યા અને મંદિર ફરીથી જાહોજલાલીમાં આવ્યું.

જગન્નાથપુરીની પ્રતિષ્ઠા અને મહિમા ચારે બાજુ વ્યાપી ગયાં હતાં. હિંદના ખૂણેખૂણામાંથી

હજારો યાત્રીઓ જગન્નાથજીની યાત્રા કરવા માટે આડીં આવતા હતા. એજ પ્રસંગે મહારાજ હર્ષવર્ધને ચઢાઈ કરી, અને આ ઉત્કલ દેશ જીતી લીધો. ઇ. સ. ૨૪૫ના અરસામાં રક્તબાહુ નામના ચીન તરફના સેનાપતિએ ઉત્કલ દેશ પર ચઢાઈ કરી હતી. એ વખતે ઉત્કલની પડોશનો જ શિવગુપ્ત નામનો રાજા જગન્નાથ-પુરીની પ્રતિમાઓને લઈ ગયો. અને તેને શોણપુરના જંગલોમાં સંતાડી રાખી.

રક્તબાહુની ચઢાઈ પછી જગન્નાથજીનું મંદિર કીર્તિવિહોણું થઈ ગયું. તીર્થક્ષેત્રનો મહિમા ઘટી ગયો અને ભક્તોમાં ભારે નિરાશા વ્યાપી ગઈ. એ વખતે આશરે નવમા સૈકામાં પુરીના સિંહા અથવા કેસરીવંશના રાજાઓએ જગન્નાથજીની પ્રતિમાઓનો ફરીથી પુનરુદ્ધાર કર્યો. તેમણે મોટે ખર્ચે મંદિર ફરી બંધાવ્યું અને શોણપુરથી મૂર્તિઓ લાવીને તેની ફરથી પ્રાક્ષણોની પાસે સ્થાપના કરાવી.

કેસરીવંશના હાથમાંથી ઉત્કલદેશ ગંગવંશના રાજાઓએ જીતી લીધો. આ ગંગવંશના રાજાઓએ જગન્નાથજીનું મહત્ત્વ ખૂબ વધાર્યું. તેમણે પોતાના

રાજ્યની તમામ આવક મંદિરને આપી દીધી હતી. તેઓ પોતે જગન્નાથદેવના દ્વારપાળ કહેવાતા અને જ્યારે જગન્નાથની સવારી નીકળતી, ત્યારે આ રાજાઓ ઝાડુ લઈ રથની આગળ રસ્તો સાફ કરતા ચાલતા હતા. આ વંશના ભીમ રાજાએ ઈ. સ. ૧૧૯૬ માં ૪૦ લાખ રૂપિયાને ખર્ચે શ્રી જગન્નાથજીનું મંદિર ફરીથી બંધાવ્યું હતું, જે મંદિર હજી સુધી કાયમ છે.

ગંગાવંશ પછી સૂર્યવંશના રાજાઓ ઉત્કલ દેશના અધિકારી થયા. તેમણે રાજ્યનાં સંખ્યાબંધ ગામો મંદિરને અર્પણ કર્યાં. એક મોટું સુદર્શનચક્ર બનાવી તે મંદિરને અર્પણ કર્યું, જે અદ્યાપિ પર્યન્ત પુરીના મંદિરમાં મોજુદ છે. એ અરસામાં એટલે ઈ. સ. ૧૫૦૩ માં બંગાળના જાણીતા મહાત્મા ચૈતન્યદેવ અહીં આવ્યા હતા. તેમણે આખી જિંદગી અહીં પૂરી કરી હતી. તેમણે મંદિરની ખ્યાતિ ખૂબ વધારી.

અત્યાર સુધી ઉત્કલ રાજ્ય ઉપર આમ અનેક આક્રમણો આવી હતી, પરંતુ તેની મંદિર ઉપર કાંઈ ઝાઝી અસર થઈ ન હતી. હવે પુરીને માટે ખરેખરો

દુર્દૈવનો કાળ આવ્યો. મહારાજ પ્રતાપરુદ્રના સમયથી એટલે ઈ. સ. ૧૫૦૩ના વર્ષથી મુસલમાનોની ઓરિસા ઉપરની ચઢાઈઓ શરૂ થઈ. મુસલમાનોને ઉદ્દેશ જગન્નાથજીનું મંદિર ભાંગવાનો અને મૂર્તિનો નાશ કરવાનો હતો. મુસલમાન સેનાનો સેનાપતિ ‘કાળોપહાડ’ એક ખૂબ બળવાન સરદાર હતો. તે અસલનો બંગાળી બ્રાહ્મણ હતો, તેણે અહીં કાળો કેર વર્તાવી મૂક્યો.

કાળોપહાડે ઓરિસા જીતી લીધું અને તે પુરી તરફ ધર્યો. આ સમાચારથી પુરીમાં ઉલ્કાપાત મચી ગયો. લાખો લોકો પોતાના પ્રાણુપ્યારા દેવમંદિરને રક્ષવા માટે મંદિર આગળ આવીને ભેગા થયા. અહીં જપરું યુદ્ધ જમ્યું. આખરે હિંદુઓની સંખ્યા ઓછી હોવાથી તેમની હાર થઈ, અને કાળો પહાડ તલવાર લઈ, જગન્નાથજીની મૂર્તિ તોડવા અંદર ધર્યો.

કાળો પહાડ જેવો અંદર ધર્યો, તેવા જ મૂર્તિના પૂજારીઓ પ્રતિમાને લઈ ચિલ્કા સરોવર તરફ નાસી ગયા. કાળો પહાડ તેમની પાછળ પડ્યો. બચવાનું સાધન ન રહેવાથી, ભક્તોએ એક કથરોટ

લઈ, તેમાં પ્રતિમાઓ મૂકી તેને સજગાવી દીધી. મુસલમાનો કથરોટ ખૂંચવી લેવા આવે છે, એ જોઈ ભક્તોએ કથરોટ મહાનદીમાં ફેંકી દીધી. નદીમાં પડેલી એ બળેલી પ્રતિમાને લઈને એક સેવક કુજંગ ગામ તરફ નાઠો અને અહીં એક ખંડાયતના ઘરમાં ચૂર્તિઓને સંતાડી મૂકી.

વીસ વર્ષ પછી ઓરિસાના રાજા રામચંદ્રદેવના વખતમાં એ મૂર્તિઓને ફરીથી સુધારી તેમની ફરીથી સ્થાપના કરવામાં આવી. આ વખતે સમ્રાટ અકબરે એ સ્થાન તરફ ભારે ભક્તિભાવ બતાવ્યો અને તેનું રક્ષણ કયું. સમ્રાટ અકબરના સેનાપતિઓ રાજા જયસિંહ તથા રાજા માનસિંહે મંદિરને સેંકડો રૂપિયા આપી, મંદિરનું ગૌરવ વધાર્યું. ઈ. સ. ૧૫૯૨.

તે પછી દ્રવ્યસિંહ નામનો રાજા ગાદીએ બેઠો. એના સમયમાં બાદશાહ ઔરંગઝેબે ધર્માધવૃત્તિથી મંદિર ભાંગવા અને તેનો નાશ કરવા પીરમહમદની સરદારી નીચે જબરું લશ્કર મોકલ્યું. મહારાજા દ્રવ્યસિંહમાં ઔરંગઝેબ સામે થવાની તાકાત ન હતી. આથી તેણે કપટ રચીને પ્રતિમાઓને બચાવી લીધી.

આગળ, એવું જ નવું દેવગૃહ બનાવી ત્યાં જગન્નાથ-
જીની રત્નજડિત પ્રચંડ મૂર્તિ બનાવીને ગોઠવી.
દ્રવ્યસિંહે જાતે પીરમહમદની મુલાકાત લઈ, તેઓ
મૂર્તિ ભાંગે તે સામે પોતાને વાંધો નથી એમ જણાવ્યું.
પછી બંને જણા મંદિરે ગયા. પીરમહમદને આગલા
રંગમંડપમાં લઈ ગયા. તેણે એ પ્રચંડ મૂર્તિ ભાંગી
અને ભાંગેલી મૂર્તિ તથા મૂર્તિનાં નેત્રમાં જડેલા બે
હીરા ઔરંગઝેબને મોકલી આપ્યા. ઔરંગઝેબને આ
કાવતરાની ખખર પડે, તે પહેલાં તે મરણ પામ્યા અને
તે પછી તરત જ અહીં મરાઠાઓએ ચઢાઈ કરી.

મરાઠા વીરોએ આરિસામાં સુલેહ અને શાંતિ
ફેલાવ્યાં, મંદિરને લાખો રૂપિયાનું દાન કર્યું અને તેઓ
અત્યંત શ્રદ્ધાભક્તિથી મંદિરનું ગૌરવ કરવા લાગ્યા.
મંદિરમાંના સિંહદ્વારમાં ગરુડસ્તંભ હતો, તેનો નાશ
થઈ ગયો હતો. મરાઠા વીરોએ કોણાકનો પાષાણુસ્થંભ
લાવીને જગન્નાથજીના મંદિરમાં ઊભો કર્યો, જે સ્થંભ
આજ સુધી કાયમ છે.

ઈ. સ. ૧૮૦૪ માં મરાઠાઓના હાથમાંથી અંગ્રે-
જોએ આરિસા જીતી લીધું અને તેમણે મંદિરનો વહીવટ

કરવા માંડયો. પણ એક ખ્રિસ્તી રાજસત્તા હિંદુ મંદિર નો વહીવટ કરે; એ મૂર્તિપૂજના વિરોધી પાદરીઓથી સહન ન થયું. તેમના વિરોધથી અંગ્રેજ સરકારે રાજ-વહીવટ છોડી દીધો અને તે જગન્નાથપુરીના દેશી રાજના હાથમાં સોંપી દીધો: તે વહીવટ રજવાડાંઓનું વિલીનીકરણ થયું ત્યાં સુધી તેમના હાથમાં હતો. જે પ્રજા માંહોમાંહેના કલહમાં પડીને, પોતાનો દેશ ખોઈ દે છે, તેના કેવા ખૂરા હાલ થાય છે, તેનું ઉદાહરણ જગન્નાથજીના પવિત્ર મંદિરનો ઇતિહાસ પૂરો પાડે છે.

[૩]

જગન્નાથનું આજનું મંદિર રમણીય સાગર તટે આવેલું છે. એ સ્થાનને અસલ નીલાચલ કહેતા હતા. આજનું જગન્નાથ મંદિર ચાર ભાગોમાં વહેંચાયેલું છે. મંદિરનું આંગણું પૂર્વ પશ્ચિમ ૬૬૫ ફૂટ અને ઉત્તર દક્ષિણ તરફ ૬૬૪ ફૂટ જેટલું વિસ્તારવાળું છે. એની ચારે બાજુ કાળા પાષાણની ૨૪ ફૂટ ઊંચી એક મજબૂત દીવાલ છે. આ દીવાલ રાજ પુરુષોત્તમદેવના સમયમાં બનાવવામાં આવી હતી. દીવાલમાં ચાર બારણાં છે. તેને સિંહદ્વાર, બાજદ્વાર, હસ્તિદ્વાર અને

અશ્વદ્વાર કહે છે. સિંહદ્વાર કાળા પાષાણનું છે, તેમાં એ બાબુએ સિંહની ભવ્ય મૂર્તિઓ છે. આ દ્વાર શિલ્પ-કળાનો ઉત્તમ નમૂનો છે. દ્વારપ્રદેશમાં દેવોના દ્વારપાળ જય અને વિજયની પ્રતિમાઓ છે. દરવાજાની સામે ૪૪ ફૂટ ઊંચો અરુણસ્તંભ નામે સ્તંભ છે. બાબુદ્વારમાં કોઈ મૂર્તિ નથી. હસ્તિદ્વારમાં એ હાથી અને અશ્વદ્વારમાં એ ઘોડાનાં ભવ્ય ચિત્રો છે.

પૂર્વદ્વારમાં દાખલ થાઓ એટલે ત્યાંથી મંદિરનો ભવ્ય અને વિશાળ દેખાવ દેખાશે. એ દેખાવ તમારી દૃષ્ટિને ખચિત જ આંજ નાંખશે. ડાબી બાબુએ શ્રી-કાશી વિશ્વનાથ અને શ્રી રામચંદ્રજીની પ્રતિમાઓ છે. અહીંથી બાવીસ પગથિયાં ચઢીને નીચે ઊતરો, એટલે તમે અંદરના આંગણામાં દાખલ થશો. આ આંગણું પૂર્વ-પશ્ચિમ ૪૦૦ ફૂટ અને ઉત્તર દક્ષિણ ૨૭૮ ફૂટ જેટલું લાંબું છે. આ આંગણાની ચારે દિશાએ ચાર પ્રવેશદ્વારો છે. આંગણાની વચમાં જગન્નાથજીનું ભવ્ય અને ભદ્ર મંદિર વિદ્યમાન છે. આ મંદિરની ચારે બાબુએ દેવદેવીઓનાં બીજાં અસંખ્ય મંદિરો છે.

ભગવાન જગન્નાથજીના મંદિરના ચાર ભાગ છે.

છેક પશ્ચિમમાં જગન્નાથજીનું મંદિર છે. તેની આગળ મોહનમંદિર છે. તેની આગળ નાટ્યમંદિર છે, અને તેની આગળ ભોગમંડપ છે.

ભોગમંડપ પૂર્વ પશ્ચિમ ૫૮ ફૂટ અને ઉત્તર દક્ષિણ ૫૬ ફૂટ જેટલો વિશાળ છે. મંડપના દ્વાર ઉપર નવ ગ્રહોની નવ સુંદર મૂર્તિઓ વિદ્યમાન છે. એના પાશુ ચાર પ્રવેશદ્વાર છે. પાશુ અહીં નૈવેદ્યાન્ન મુકાતું હોવાથી, પશ્ચિમ સિવાયના બીજા દરવાજા ઉમેશાં બંધ રહે છે.

ભોગમંદિરની પાછળ નાટ્યમંદિર છે. નાટ્યમંદિર ૮૦ ફૂટ લાંબું અને પહોળું છે. તેને ચાર દરવાજા છે. પૂર્વ દ્વારમાં જયવિજયની મૂર્તિઓ છે. નાટ્યમંદિરની પાછળ મોહનમંદિર છે. આ મંદિર ૫૦ ફૂટ જમીન ઉપર આવેલું છે. આ મંદિરની દીવાલ ૧૨૦ ફૂટ ઊંચી છે. તેનો દેખાવ તંબૂ અથવા પિરામિડ જેવો છે. તેની પાછળ જગન્નાથજીનું મુખ્ય મંદિર છે. આ મૂળ દેવાલય જે હાલમાં અસ્તિત્વમાં છે, તે મહારાજ ચૌડગંગ જે ગંગવંશનો એક રાજા થઈ ગયો, તેણે બનાવ્યું હતું. આ મંદિર ૮૦ ફૂટ ભૂમિ રોકે છે. તેના

કલાયુક્ત ધુમ્મટ છે. આ ધુમ્મટ ૧૯૨ ફૂટ ઊંચો છે. આથી ઘણે દૂરથી જ આ ધુમ્મટ દેખાવા માંડે છે.

જગન્નાથદેવના યાત્રીઓ સિંહદ્વારમાં થઈને મંદિરમાં દાખલ થાય છે. ત્યાં દર્શન કર્યા પછી નાટ્ય-મંદિરમાં આવવું પડે છે. પછી મોહનમંદિરમાં જઈ ત્યાંથી ગરુડમૂર્તિની પૂજા કરવી પડે છે. ત્યાંથી આગળ વધીને મહાવેદીની પાસે આવી પહોંચાય છે. મહાવેદી ઉપર ૧૬ ફૂટ લાંબી ૪ ફૂટ ઊંચી છે. આ મહાવેદીના દક્ષિણભાગમાં બલરામ, તેના પછી સુભદ્રા અને તેની પાછળ જગન્નાથજી એટલે ભગવાન શ્રી કૃષ્ણ અને છેવટે સુદર્શનની મૂર્તિઓ છે. આ પ્રતિમાઓની સામે સોનાની લક્ષ્મીજીની મૂર્તિઓ છે. રૂપાની વિશ્વધાત્રી મૂર્તિ છે અને પિત્તલની શ્રી કૃષ્ણની મૂર્તિ છે.

પ્રતિમાઓવાળો ચોરડો અને મોહનમંદિર, એ બેની વચ્ચે એક રથજો ઊભા રહી પ્રતિમાઓનાં દર્શન કરવાં પડે છે. મંદિરમાં અંધકાર રહે છે. અહીં ફક્ત ધીના બે જ દીવા સળગે છે. એ દીવાના ઝાંખા પ્રકાશમાં જ જગન્નાથજીનાં અસ્પષ્ટ દર્શન કરવાં પડે છે.

દરરોજ સવારે આરતી થાય છે. તે વખતે પ્રતિ-

માઝોને શણુગારે છે. આરતી થઈ રહ્યા પછી, નવો શણુગાર ચઢે છે. આ બીજા શણુગારને આરામશણુગાર કહે છે. બપોરે દ્વિપ્રહર શણુગાર, ચારેક વાગે ચંદનશણુગાર, અને રાત્રે શયનશણુગાર થાય છે. દરેક વખતે પ્રતિમાઝોને નવનવાં વસ્ત્રો પહેરાવે છે અને તેવા સ્વરૂપમાં જનતાને દર્શન કરાવવામાં આવે છે. કોઈકોઈ વાર નવાંનવાં વસ્ત્રો પહેરાવતી વખતે દામોદર વામન વગેરેના વેશ પણ મૂર્તિઝોને આપે છે.

સવારે ઢોલીઝો દુદ્ધાંભિ વગાડે છે, તે સાથે મંગલ આરતી થાય છે. તે પછી મુખ ધોવું, સ્નાન, બાલભોગ અને પ્રાતઃભોગનાં દર્શન અને નૈવેદ્ય થાય છે. બાલભોગના નૈવેદ્યમાં દહીં, ઘાણી, કોપરુ વગેરે હોય છે. પ્રાતઃભોગના નૈવેદ્યમાં કૃષ્ણ વગેરે હોય છે. તે પછી બપોરે ભોજનના થાળનો નૈવેદ્ય ધરાય છે. સાંજે ચાર વાગે નિદ્રાભંગ થાય છે. તે વખતે જલેખીનો નૈવેદ્ય ધરાવવામાં આવે છે. તે પછી સંધ્યા નૈવેદ્ય થાય છે. એ વખતે વિવિધ પ્રકારની મીઠાઈઝોનો ભોગ ધરાવવામાં આવે છે. તે પછી મહાશુગાર ભોગ ધરાવવામાં આવે છે. એ વખતે પુરીના રાત્ર તરફથી આવતી

ગોપાલવલ્લભ નામની મીઠાઈનો નૈવેદ્ય થાય છે. દરેકે દરેક નૈવેદ્ય વખતે પહેલી પૂજા, પછી નૈવેદ્ય અને છેવટે આરતી થાય છે.

ભગવાનને ધરાવેલો ભાતનો નૈવેદ્ય મહાપ્રસાદ કહેવાય છે. આ પ્રસાદ શવર નામના અરપૃથો બનાવે છે અને તે પ્રસાદ જાતપાંતના ભેદ વિના બ્રાહ્મણથી માંડીને ભંગી સુધી દરેક હિંદુ ખાય છે. પવિત્ર જગન્નાથજીના મુખ આગળ હિંદુમાત્ર સમાન ગણાય છે. આ પ્રમાણેની જગન્નાથજીના મંદિરની નિત્યક્રિયા છે. એ સિવાય બીજા મહોત્સવો ઉજવાય છે એ જુદા.

મહોત્સવો મુખ્યત્વે કરીને નીચે જણાવ્યા પ્રમાણેના છે. (૧) વૈશાખ માસમાં અક્ષય ત્રીજથી ૨૨ દિવસ સુધી ચંદનયાત્રા ઉત્સવ થાય છે. એ વખતે પ્રતિમાઓને નજીકના નરેન્દ્ર સરોવરમાં લઈ જઈને વહાણમાં ફેરવવામાં આવે છે.

(૨) વૈશાખ સુદ અગિયારશે પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ થાય છે, કારણ કે મહારાજ ઇન્દ્રધ્રુમે એ દિવસે પ્રતિમાની પહેલવહેલી પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

(૩) જેઠ માસમાં સુદિ એકાદશીને દિવસે નજીકના ગુડીયાના મંદિરમાં જઈ રૂકિમણીહરણની વિધિ કરવામાં આવે છે, અને રાત્રે લગ્ન થાય છે.

(૪) જેઠ માસેની પૂર્ણિમાએ સ્નાનયાત્રા ઉત્સવ થાય છે. એ દિવસે મૂર્તિને સરોવર ઉપર લઈ જઈ સ્નાન કરાવે છે. તે પછી પંદર દિવસ મૂર્તિને એકાંત-ગૃહમાં રાખવામાં આવે છે. સ્નાનના શ્રમથી ભગવાનને જ્વર થયો છે, એમ માને છે. અને પંદર દિવસ પૂજા, નૈવેદ્ય, દર્શન બધું બંધ રહે છે.

(૫) અષાઠ સુદ પીજે રથયાત્રા ઉત્સવ ઊજવાય છે. એ સૌથી મોટામાં મોટો ઉત્સવ છે. આ ઉત્સવની ઊજવણી માટે દર વર્ષે ત્રણ નવા રથો બનાવે છે. જગન્નાથજીનો રથ ૪૮ ફૂટ ઊંચો અને ૩૫ ફૂટ લાંબો પહોળો હોય છે. એમાં ૭ ફૂટ વ્યાસના ૧૬ લોહચક્ર હોય છે. રથના ધુમ્મટ ઉપર ચક્ર અથવા ગરુડની મૂર્તિ હોય છે. આ રથ ગરુડ-ધ્વજ રથ કહેવાય છે. બલરામનો રથ ૪૪ ફૂટ ઊંચો અને ૩૪ ફૂટ લાંબો પહોળો હોય છે. એના ઉપર તાલનું ચિહ્ન હોવાથી, તે તાલધ્વજ રથ કહેવાય છે.

સુભદ્રાનો રથ ૪૩ ફૂટ ઊંચો અને ૩૨ ફૂટ લાંબો પહોળો હોય છે. એમાં ૬ ફૂટ વ્યાસનાં ૧૨ ચક્રો હોય છે. એના શિખર ઉપર કમલ હોવાથી તે કમલધ્વજ રથ કહેવાય છે. રથયાત્રાના દિવસે મૂર્તિના અપૂર્ણ હાથપગને સોનારૂપાના હાથપગ બેડે છે. એ દિવસે પુરીના રાજ રત્નજડિત ઝાડુ લઈને રાજવેશમાં આવે છે, અને રથ સામેનો કચરો સાફ કરે છે. પછી પૂજા કરે છે અને રથની રેશમી દોરી પકડી રથને એકલા ખેંચે છે. મહારાજાએ આરંભ કર્યા પછી ૪૨૦૦ મજૂરો તથા યાત્રીઓ ખેંચવાના કાર્યમાં મહારાજાને મદદ કરે છે. આ ઉત્સવ આઠ દિવસ ચાલે છે.

(૬) અષાઢ એકાદશીએ ત્રિમૂર્તિને પલંગ ઉપર સુવાડે છે. એ શયનોત્સવ છે.

(૭) શ્રાવણ માસમાં સુદ એકાદશીથી પૂર્ણિમા સુધી મંડપમાં હીંચકા ઉપર મૂર્તિઓને મૂકીને તેમને હીંચાળે છે. એ હિંડોળા ઉત્સવ કહેવાય છે. એ સમયે મંડપમાં નાચ, ગાણું વગેરે ખૂબ થાય છે.

(૮) શ્રાવણ મહિનામાં વદ આઠમે જન્મોત્સવ ઉજવાય છે. એ દિવસે કોઈ નર્તકી દેવકીનો અને

પૂજરી વાસુદેવનો વેશ લે છે અને જન્મોત્સવ ઊજવે છે.

(૯) શ્રાવણ વદ એકાદશીને રોજ નજીકના માર્કન્ડેય સરોવરમાં જઈ કાલીયદમન ઉત્સવ ઊજવે છે. આ રીતે એકંદર એકત્રીસ ઉત્સવો ઉજવાય છે.

મંદિરની આસપાસ અને આખા પુરી શહેરમાં ખીજાં અસંખ્ય દેવાલયો અને પવિત્ર સરોવરો છે: જેમાંના માર્કન્ડેય સરોવર, ઇંદ્રધુમ્ન સરોવર, ચક્ર-તીર્થ સરોવર, અને ધર્મશ્વર, શ્વેતગંગા, કપાલમોચન તથા લોકનાથ મંદિર એ મુખ્ય છે.

[૪]

જગન્નાથપુરી શહેર ખાસ જોવા જેવું નથી. હમણાં હમણાં શહેર સુધર્યું છે અને નવી ઈમારતો બંધાવા પામી છે. સમુદ્રકિનારા ઉપર કોર્ટ વગેરે સરકારી મકાનો છે અને ઉનાળામાં ઓરિસાના અંગ્રેજો અહીં હવા ખાવા આવે છે. અહીં ઉર્ધ્વભાષા બોલાય છે. પુરી જે પ્રાંતમાં આવેલું છે, તે પ્રાંતને ઓરિસા અથવા ઉત્કલ પ્રાંત કહે છે. ઈ. સ. ૧૯૩૫ના હિંદી-કાયદા પ્રમાણે ઓરિસા સ્વતંત્ર પ્રાંત બન્યો છે.

જગન્નાથપુરીનાં હવાપાણી ખરાબ છે. લાખો માણસો અવારનવાર અહીં યાત્રાર્થે આવ્યા જ કરે છે. હિંદના ખૂણેખૂણામાં જગન્નાથની કીર્તિ મશહૂર છે. યાત્રીઓ માટે ધર્માદા દવાખાનું, ધર્મશાળાઓ વગેરેની પુષ્કળ સગવડ છે. હિંદના વર્ણભેદમાં વહેંચાયેલા લાખો હિંદુઓ અહીં આવે છે, અને તેઓ અહીં વર્ણભેદ ભૂલી જાય છે. હિંદુમાત્ર એક છે, કોઈ અસ્પૃશ્ય નથી અને કોઈ નીચ ઊંચ નથી, એવી ભાવના ઝીલી, તેઓ જગન્નાથજીનો મહાપ્રસાદ આરોગે છે અને એ પવિત્ર આદર્શને લઈને તેઓ સ્વર્ગહે પાછા ફરે છે. પણ શોક એટલો છે કે ઘેર આવતાં જ તેઓ આ મહાન અને પવિત્ર શ્રીકૃષ્ણ-ભૂમિનો સમાનતાનો સંદેશો ભૂલી જાય છે.

જગન્નાથજીની મૂર્તિને લગતી કથાઓ હિંદુધર્મના પ્રમુખપુરાણ, નારદપુરાણ, કર્મપુરાણ, પદ્મપુરાણ, ઇત્યાદિ ગ્રંથોમાં મળી આવે છે. તે બધાનો સાર નીચે મુજબ છે:—

અતિ પ્રાચીન કાળમાં મહારાજ ઇન્દ્રધુમ્ન નામે એક રાજા હતા. તેઓ તેમના રત્નજડિત પલંગ ઉપર

એક વાર સૂતા હતા. તેમની પાસે હાથમાં પંખો લઈ, તેમની મહારાણી બેઠાં હતાં. થોડી વારમાં મહારાજ અને મહારાણી બંનેની આંખો મીંચાઈ ગઈ. એટલામાં એક આશ્ચર્યકારક બનાવ બન્યો !

એક સુંદર વિમાન ધીમે ધીમે નીચે ઊતરતું જણાવા લાગ્યું.

એ વિમાનમાંથી એક સુંદર પુરુષ બહાર આવ્યો. આ પુરુષ જેટલો સુંદર હતો, તેટલો જ ભવ્ય હતો. તેની પ્રભા અને પ્રભાવ અપૂર્વ હતાં-અજબ જેવાં હતાં !

એ ભગવાન વિષ્ણુ હતા. તેઓ રાજની ભક્તિથી પ્રસન્ન થયા હતા, તેથી કોઈ વરદાન માગવા કહ્યું. રાજ્યે વિચાર કરી કહ્યું : ‘ મારી એક જ યાચના છે કે જગતનું કલ્યાણ કરવા અને આર્યોનો ઉદ્ધાર કરવા આપ સદેહે આ જ ભૂમિ ઉપર બિરાજમાન થાઓ ! ’

‘ તથાસ્તુ ’ ભગવાન બોલ્યા ને કહ્યું : ‘ આ નીલાચલ ક્ષેત્રમાં સાગરને કિનારે રેતીનાં મેદાનમાં એક દેવવૃક્ષ ઊગેલું કાલે તારી દૃષ્ટિએ પડશે. એ દેવવૃક્ષના કાષ્ઠમાંથી મારી સુંદર પ્રતિમા બનાવજે. હું એ પ્રતિ-

મામાં સદૈવ વાસ કરીને રહીશ અને એ ક્ષેત્ર સંસારમાં ત્રણે કાળને માટે અજરામર થશે.' એટલું કહી ભગવાન વિમાનમાં બેસી સદેહે સ્વર્ગે ચાલ્યા ગયા.

બીજે દિવસે સવારે સૂર્યોદય થતાં પહેલાં મહારાજ અને મહારાણી ઊઠ્યાં અને દરિયાકિનારે ગયાં.

અહીં ખુદ્દા રેતીના મેદાનમાં છોડ કે વેલા કાંઈ ન હતું. ઝાડપાન ઊગી શકે, કે લીલોતરી થઈ શકે, એવી એક ઇંચ પણ જગા ન હતી. એવા સ્થાનમાં એક સુંદર દેવવૃક્ષ ઊગેલું અને ફૂલેલુંફાલેલું મહારાજની દષ્ટિએ પડ્યું. મહારાજએ એ દેવવૃક્ષ (દેવદાર) ફુલાડીથી કાપવા માંડ્યું અને તેનો વચણો ભાગ તેમણે કાપી લીધો.

એ થડનો ભાગ લઈ જઈને તેમણે યજ્ઞશાળામાં મૂક્યો. એક દિવસ દરબાર ભરીને એ કાષ્ઠની પ્રતિભાઓ ઘડવાની રાજ્યના શિલ્પીને આજ્ઞા આપી.

શિલ્પીએ ઘડવાનું કાર્ય શરૂ દીધું. પણ કરવત ચલાવતાં તેના દાંતા ખુદા થઈ ગયા! કેટલાંયે આંતરો નકામાં થઈ ગયા, પણ એ પવિત્ર કાષ્ઠ પર એક પણ

ધા થઈ શક્યો નહિ. જ્યારે આ ખખર મહારાજને પહોંચી ત્યારે મહારાજએ આખા દેશમાંથી સેંકડો શિલ્પીઓને ભેગા કર્યા. પરંતુ એક પણ શિલ્પી એ કાળ ઉપર પોતાનું હથિયાર ચલાવી શક્યો નહિ.

મહારાજ એક દિવસ ચિંતાતુર વદને પ્રતિમા કેવી રીતે થશે, એનો વિચાર કરતા બેઠા હતા. એટલામાં એક વૃદ્ધ શિલ્પી લપાતો છુપાતો ધૂજતો ધૂજતો મહારાજ આગળ આવીને હોબો રહ્યો ! ને પ્રતિમાઓ ઘડવાનું કાર્ય પોતાને સોંપવા માગણી કરી.

મહારાજ જીવતા હાડપિંજર જેવા વૃદ્ધની માગણી સાંભળીને ઠંડાગાર બની ગયા ! છતાં એક વધુ ચતન ખાતર મહારાજએ તે વૃદ્ધને એ કાર્ય સોંપ્યું.

શિલ્પીએ કહ્યું : ‘મારે પ્રતિમાઓ તદ્દન અંધ-કારમાં બનાવવી પડશે, માટે ચોરડાનું ખારણું બંધ રાખવાની અને એકવીસ દિવસ સુધી તે જરા પણ ન ખોલવાની મારી વિનંતિ છે.’

મહારાજએ શિલ્પીની વાત માન્ય રાખી. શિલ્પીને અંદર મૂકી મહારાજ બહાર આવ્યા. ખારણું

તાળાં મારી દીધાં. રાજદૂતોનો પહેરો ગોઠવાયો અને મહારાજ કચેરીમાં પાછા વળ્યા.

હવે પ્રતિમાઓ ક્યારે તૈયાર થાય છે, એ જાણવાની મહારાજને તાલાવેલી લાગી રહી હતી. એમ એમ કરતાં કરતાં પંદર દિવસ વીતી ગયા. સોળમે દિવસે અચાનક મહારાણીને એ વાત સાંભરી આવી. તેણે કહ્યું : ‘એ બિચારો ઘરડો જીવતો છે, કે મરેલો એ જોઈ આવીએ.’

મહારાજ મહારાણીને સાથે લઈને શિલ્પગૃહ તરફ ગયા. ખારણે રાજદૂતોની સખ્ત ચોક્કી હતી. ખારણે દેવાયેલાં તાળાં જેવાં ને તેવાં જ કાયમ હતા. મહારાજએ તાળાં ખોલ્યાં ને ખારણાં ઉઘાડી અંદર પેઠા.

અંદર જુએ છે, તો શિલ્પી ન મળે ! અને ત્રણ સિંહાસનો ઉપર ત્રણ અપૂર્ણ પ્રતિમાઓ ! કોઈ કુશળ કારીગર પ્રતિમાઓ ઘડતો ઘડતો ઊઠી જાય, તે પ્રમાણે તે બધી અપૂર્ણ રહેલી હતી. શ્રીકૃષ્ણની અને તેમના મોઠા ભાઈ બલરામની પ્રતિમાને એ હાથ હતા, પરંતુ આંગળીઓ ન હતી. શ્રીકૃષ્ણનાં ભગિની સુભદ્રાદેવીની

પ્રતિમાને તો હાથ પણ ન હતા. પેલું દેવકાષ્ઠ ત્યાંથી અદૃશ્ય થઈ ગયું હતું. મહારાજને હવે સમુદ્રકિનારે જે પેલું વૃક્ષ દેખાયું હતું, ત્યાં વિશાળ મંદિર બંધાવ્યું. અને ત્યાં એ પ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરી. એ જ પ્રતિમાઓ એક યા બીજી રીતે આજસુધી જાળવી રાખવામાં આવી છે.

શ્રી જયભિખ્ખુનું

બાળકો, કિશોરો, નવજીવાનોને પ્રેરણાદાયી શૈક્ષણિક
સંસ્કારી બાળસાહિત્ય

દીપક શ્રેણી

- ૧ દેવના દીવા
- ૨ દેશના દીવા
- ૩ દિલના દીવા
- ૪ દેરીના દીવા
- ૫ દીવે દીવા

પ્રાણીકથાઓ

- ૧ હિંદુધર્મની પ્રાણીકથાઓ
- ૨ બૌદ્ધધર્મની પ્રાણીકથાઓ
- ૩ જૈનધર્મની પ્રાણીકથાઓ

ઇતિહાસ કથાઓ

પ્રતાપી પૂર્વજો ભા. ૧ થી ૫

(શ્રી ધૂમકેતુ સાથે)

મહાકાળ્યોની રસિક વાતો

(શ્રી સોમાભાઈ સાથે)

ભારતના ભાગ્યવિધાતાઓ

નીતિકથાઓ

નીતિકથાઓ ભા. ૧ થી ૪

આંખે આવ્યો મોર

જીવનચરિત્રો

ફૂલની ખુશખી

મોસમનાં ફૂલ

ફૂલ વિલાવતી

પ્રકીર્ણ

દહીની વાટકી

જવાંમઈ શ્રેણી

- ૧ જવાંમઈ
- ૨ એક કદમ આજે
- ૩ હિંમતે મદાં
- ૪ ગઈ ગુજરી
- ૫ માઈનો લાલ
- ૬ ઉદા મહેતા
- ૭ ચક્કર અને ઈંધણ

નાટકો

- ૧ પતિતપાવન
- ૨ રસિયોવાલમ
- ૩ બહુરૂપી

વાચનમાળાઓ

૧ સર્વોદય વાચનમાળા (મંજૂર)

ધોરણ ૧ થી ૪ માટે

૨ સાહિત્ય કિરણાવલિ (મંજૂર)

ધોરણ ૫ થી ૭ માટે

વિદ્યાર્થીવાચનમાળા ૨૦૦ પુસ્તકો

(સંપાદન-લેખન)

સદ્વાચનમાળા ૧, ૨, ૩, (૩૩ પુસ્તકો)

જૈનબાલ્યકથાવલિ ૧ થી ૩

(૪૮ પુસ્તકો લેખન સંપાદન)

પશુપ્રેમકથાવલિ

ગજમોતીનો મહેલ

માકડાનું મંદિર

લાલિયો-મોતિયો

ઐણી ચોથી

- ૬૧ શ્રી ગળનન
૬૨ શ્રી કાર્તિકેય
૬૩ ચંદ્રહાસ
૬૪ ભક્ત સુધન્વા
૬૫ શ્રીહર્ષ
૬૬ રસકવિ જગન્નાથ
૬૭ ભક્ત નામદેવ
૬૮ શ્રીહેમચંદ્રાચાર્ય
૬૯ છત્રપતિ શિવાજી
૭૦ સમર્થ સ્વામી રામદાસ
૭૧ ચાંદબીખી
૭૨ ગુરુ નાનક
૭૩ મહાત્મા કબીર
૭૪ ગૌરાંગ મહાપ્રભુ
૭૫ લાલા લજપતરાય
૭૬ શ્રી ચિત્તરંજનદાસ
૭૭ શ્રી ત્રિભુવનદાસ
ગજજર
૭૮ શ્રી સુરેન્દ્રનાથ
બેનરજી
૭૯ શ્રી વિજયધર્મસૂરિ
૮૦ બાબુ રાજેન્દ્રપ્રસાદ

ઐણી પાંચમી

- ૮૧ પાર્વતી
૮૨ શ્રી શંકરાચાર્ય
૮૩ શ્રી માધવાચાર્ય
૮૪ શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્ય
૮૫ શ્રી રામાનુજાચાર્ય

- ૮૬ મહારાજા કુમારપાળ
૮૭ ગુરુ ગોવિંદસિંહ
૮૮ રાજા રણજિતસિંહ
૮૯ રાણી લક્ષ્મીબાઈ
૯૦ શ્રી કેશવચંદ્રસેન
૯૧ શ્રી ઇશ્વરચંદ્ર
વિદ્યાસાગર
૯૨ મહાદેવ ગોવિંદ
રાનડે
૯૩ દાદાભાઈ નવરોજી
૯૪ શ્રી ગોપાલકૃષ્ણ
ગોખલે
૯૫ સ્વામી શ્રદ્ધાનંદજી
૯૬ શ્રી ગોવર્ધનરામ
૯૭ શ્રી જવાહરલાલ
નેહરુ
૯૮ સુભાષચંદ્ર બોઝ
૯૯ શ્રી સેનગુપ્તા
૧૦૦ તારામંડળ

ઐણી છઠી

- ૧૦૧ મહાદેવી સીતા
૧૦૨ નાગાર્જુન
૧૦૩ કર્મદેવી અને મેવા-
ડની વીરાંગનાઓ
૧૦૪ વીર વનરાજ
૧૦૫ હૈદરઅલી
૧૦૬ મહાકવિ પ્રેમાનંદ
૧૦૭ સર ટી. માધવરાવ
૧૦૮ જામ રણજિતસિંહ
૧૦૯ ઝંકુભટ્ટજી
૧૧૦ શિલ્પી કરમારકર
૧૧૧ કવિ દલપતરામ

- ૧૧૨ સ્વ. હાજીમહમ્મદ
૧૧૩ વીર લધાલા
૧૧૪ સૌંદર્યધામકાશ્મીર
૧૧૫ નૈનિતાલ
૧૧૬ ગિરનાર
૧૧૭ દારકા
૧૧૮ પાટનગર દિલ્હી
૧૧૯ મહેસુર
૧૨૦ તાજમહાલ

ઐણી સાતમી

- ૧૨૧ શ્રી ઋષભદેવ
૧૨૨ ગોરક્ષનાથ
૧૨૩ વીર કુણાલ
૧૨૪ અકબરશાહ
૧૨૫ મહામંત્રી મુંગલ
૧૨૬ કવિ દયારામ
૧૨૭ જયકૃષ્ણ ઈંદ્રજી
૧૨૮ શ્રી સયાજીરાવ
ગાયકવાડ
૧૨૯ મહાવીરપ્રસાદ
દિવેદી
૧૩૦ મહાકવિ નાનાલાલ
૧૩૧ પ્રો. રામભૂતિ
૧૩૨ અબદુલગફારખાન
૧૩૩ સોરઠી સતો
૧૩૪ નેપાલ
૧૩૫ મહાબળેશ્વર
૧૩૬ અમરનાથ
૧૩૭ બદરી-કેદારનાથ
૧૩૮ કલકત્તા
૧૩૯ પાટણ
૧૪૦ અનુપમ ઇલુરા

વિદ્યાર્થીવાચનમાળા

સંપાદક : શ્રી. જયલિખ્ખુ

પોસ્ટેજ આઠ આના ને રજિસ્ટ્રેશન આઠ આના વધુ

∴ દરેક એણીના એક સાથે ૪૦-૦-૦ ∴ પાકા પૂંઠાનાં રૂ. ૫૦-૦-૦

અણી આઠમી	નવમી એણી	એણી દશમી
૧૪૧ ગુરુ દત્તાત્રય	૧૬૧ શ્રી જ્ઞાનદેવ	૧૮૧ શ્રી એકનાથ
૧૪૨ ઉદયન-વત્સરાજ	૧૬૨ શ્રી સિદ્ધસેનદિવાકર	૧૮૨ હજરત મહમ્મદ પયગં
૧૪૩ મહાત્મા આનંદધન	૧૬૩ હિપા. યશોવિજયજી	૧૮૩ અશો જરથુસ્ત
૧૪૪ વસ્તુપાલ-તેજપાલ	૧૬૪ વીર બાલાજી	૧૮૪ અહલ્યાબાઈ
૧૪૫ સામળભટ્ટ	૧૬૫ નાના ફડનવીસ	૧૮૫ ડૉ. અનસારી
૧૪૬ કવિ નર્મદ	૧૬૬ શ્રી દ્વિજેન્દ્રલાલરાય	૧૮૬ શ્રી રમેશચંદ્રદત્ત
૧૪૭ વીર સાવરકર	૧૬૭ રાજરામમોહનરાય	૧૮૭ વિજયાલક્ષ્મીપંડિત
૧૪૮ જમશેદજી તાતા	૧૬૮ શ્રી અમૃતલાલ ઠક્કર	૧૮૮ શ્રી કૃષ્ણમૂર્તિ
૧૪૯ કવિ કલાપી	૧૬૯ પં. વિષ્ણુદિગંબર	૧૮૯ સંતકવિ પઢિયાર
૧૫૦ પ્રો. સી. વી. રામન	૧૭૦ શ્રી રામાનંદચેટરજી	૧૯૦ ચિત્રકાર રવિવર્મા
૧૫૧ શાહસોદાગરજમાલ	૧૭૧ ભગવાનલાલ શ્રીદ્રજી	૧૯૧ શ્રી શરદબાપુ
૧૫૨ શિલોંગ	૧૭૨ શ્રી પ્રફુલ્લચંદ્ર રોય	૧૯૨ સોરઠના
૧૫૩ શ્રીમતી કસ્તુરબા	૧૭૩ મા. અણુલ કલામ	બહારવટિયાશ્રી
૧૫૪ દાર્જીલીંગ	આ. ના. દ.	૧૯૩ મોતીબાઈ અમીન
૧૫૫ ઉતાકામંડ		૧૯૪ આણુ
૧૫૬ જગન્નાથપુરી		૧૯૫ શત્રુંજય
૧૫૭ કાશી		૧૯૬ ગોમટેશ્વર
૧૫૮ જયપુર		૧૯૭ અમદાવાદ
૧૫૯ હૈદરાબાદ	૧૭૯ આગ્રા	૧૯૮ લખનૌ
૧૬૦ કાવેરીના જળધોધ	૧૮૦ અજંતાની ગુફાઓ	૧૯૯ વડોદરા
		૨૦૦ ગીરનાં જંગલો

Serving JinShasan

006702

gyanmandir@kobatirth.org

પ્રકાશક : શંભુલાલ જગશીભાઈ : મુજર અંચરત્ન કાર્યાલય : ગાંધી રસ્તો : અમદાવાદ.

મુદ્રક : ગોવિંદલાલ જગશીભાઈ : શારદા મુદ્રણાલય : જુહાપુર : અમદાવાદ.

Join Local in Internet

For Personal & Private Use Only

www.jinshasan.org